

MILLATGA BAG'ISHLANGAN UMR – MAHMUDXO'JA BEHBUDIY**Orifjonov Maxammadjon Shoodiljon o'g'li**

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi magistratura talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada “Jadidlar otasi” deya e'tirof etilgan Mahmudxo'ja Behbudiy bobomizning yangi o'zbek davr madaniyati asoschisi va butun umrini millat dardida, ularning birlik va rivojlanish targ'ibotchisi sifatida yoritiladi.

Kalit so'zlar: jadid, pedagogika, jurnalistika, matbaachilik, noshirlik, maktab, madrasa, gazeta, maqolalar, millat birligi, tarix, til, adabiyot.

Mahmudxo'ja Behbudiy jadidchilik harakatining yirik namoyandasi, o'lka jadidlarining yetakchisidir. U pedagogika, jurnalistika, matbaachilik, noshirlik, siyosat, tijorat va boshqa qator ishlar bilan shug'ullangan. Bundan tashqari, Behbudiy yangi o'zbek adabiyotining shakllanishi va rivojiga ham o'z hissasini qo'shdi. Mahmudxo'ja Behbudiy Turkiston jadidchilik harakatining boniysidir. Uning hayoti va ijodiy faoliyati haqida 20-yillarda mahalliy matbuotda Sadridin Ayniy, Hoji Muin ibn Shukrullo, Laziz Azizzoda kabi zamondoshlari tomonidan bir qator maqola, xotiralar e'lon qilingan.

Keyingi yillarda, xususan, mustaqillikka erishilgandan so'ng jadidlar faoliyatini o'rganishga qiziqish kuchayishi bilan Behbudiy ham qayta kashf etila boshlandi. Behbudiy tarjimai holini yoritishda Hoji Muinning 1922-1923-yillarda o'zi muharrirlik qilgan “Mehnatkashlar tovushi” (1922), “Zarafshon” (1923) gazetalari chop etgan maqolalari muhim ahamiyatga ega. Behbudiy haqida XX asrning 70-yillaridan bugungi kungacha e'lon qilingan ko'pgina tadqiqotda Hoji Muin ma'lumotlari asos qilib olinadi. Hoji Muin tomonidan keltirilgan ma'lumotlarda Mahmudxo'ja Behbudiy 1875-yilning 19-yanvarida (hijriy 1291-yil 10-zulhijja) Samarqand yaqinidagi Baxshitepa qishlog'ida diniy olim oilasida dunyoga kelganligi haqida aytiladi.

Ammo, so'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar va izlanishlar natijasida Mahmudxo'ja Behbudiyning 1874-yil 30-yanvar payshanba kuni Samarqand shahrining Yomini mahallasida dunyoga kelganligi haqida ma'lumotlar keltirilmogda. Mahmudxo'ja Behbudiyning otasi Behbudxo'ja Solihxo'ja o'g'li turkistonlik, Ahmad Yassaviyning avlodlaridan, ona tomondan bobosi Niyozxo'ja urganchlik bo'lib, amir Shohmurod hukmronlik qilgan davrda Samarqandga ko'chib kelgan. Mahmudxo'ja Behbudiy 6-7 yoshlarida tog'asi Muhammad Sddiq huzurida o'qib savod chiqaradi, otasi Behbudxo'jadan esa Qur'ondan saboq olib, qisqa muddatda qorilik martabasiga erishadi. 15 yoshga kirganda yana bir tog'asi Mulla Odil mudarrislik qilgan madrasada tahsilini davom ettiradi va arab tili grammatikasi, aqida va shariat qonunlari bo'yicha bilimlarini kengaytiradi.

Mahmudxo'ja Behbudiyning maktab-madrasa hayot yo'liga nazar tashlaydigan bo'lsak, bizgacha uning tahsili haqida ma'lumotlar juda oz darajada yetib kelgan. Biz Mahmudxo'ja Behbudiyning Samarqand va Buxoro madrasalida tahsil olganligi haqidagi ma'lumotlarni 1915-yili “Turkestanskiye vedomosti” gazetasining muxbiri Grigoriy Andreyev bilan qilgan suhbatida madrasalardagi mulla, qozi va imomlarning johilligidan shikoyat qilganligidan bilib olishimiz mumkin.

Behbudiy Usmoniylar davlati hamda Misrda xalq ta'limi sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar va yangiliklarni kuzatish barobarida ijtimoiy sohadagi islohotlarda yetakchilik qilgan shaxslar bilan ham muloqot qilish imkoniga ega bo'lgan. Oradan 8 oy vaqt o'tib, u Samarqandga qaytishi bilan “Tarjumon” gazetasiga obuna bo'ldi. U ham jadidchilik harakatining tamal toshi bo'lgan maktab islohotiga qattiq kirishdi. Uning tashabbusi va g'ayrati bilan 1903-yilda Samarqand atrofidagi Halvoyi (S.Siddiqiy), Rajabamin (A.Shakuriy) qishloqlarida yangi maktablar tashkil qilindi. Adib ushbu maktablar uchun darsliklar tuzishga kirishadi. Ketma-ket uning “Risolayi asbobi savod” (1904), “Risolayi jug'rofiyayi umroniy” (1905), “Risolayi

jugʻrofiyayi Rusiy” (1905), “Kitobatul atfol” (1908), “Amaliyoti islom” (1908), “Tarixi islom” (1909) kabi kitoblari paydo boʻladi.

1913-yil 20-avgustdan u “Oyina” jurnalini chiqara boshladi. “Oyina” jurnalida millat va uning haq-huquqiga, tarixiga, til va adabiyot masalalariga, dunyo ahvoliga doir qiziqarli maqolalar, bahslar berib borilgan. Behbudiy ijtimoiy-siyosiy ishlarga qizgʻin qoʻshildi. Aslida bu faoliyat 1906-yildan boshlangan. Shu yili “Rusiya musulmonlari ittifoqi”ning Nijniy Novgorodda oʻtkazilgan qurultoyida qatnashgan edi. Vatan taqdiri kun tartibiga qoʻyilgan 1917-yilning 16–23-aprelida Toshkentda boʻlib oʻtgan Turkiston musulmonlarining 150 vakili ishtirok etgan oʻlka qurultoyida hayajonli nutq soʻzladi. Millatni oʻzaro ixtiloflardan voz kechishga, buyuk maqsad yoʻlida birlashishga, ittifoq boʻlishga chaqirdi. Xuddi shu ixtilofimiz sababli “mustamlakot qoidasi ila bizni idora eturlar” deb ochiq aytdi. Behbudiy bu qadim otalar yurtini unda yashab turgan barcha qon-qarindosh millatlarning birligi, hamkorligi bilangina saqlab qolish mumkinligini teran anglaydi. U musulmonlar orasidagi har qanday ixtilofga qarshi chiqdi. Jadidlar qurgan ilk demokratik davlat – Turkiston muxtoriyatining taqdiri hal boʻlayotgan bir paytda butun vujudi bilan Turkistonni birlikka chorlaydi.

Afsuski, muxtoriyat boy beriladi. Orzulari chil-chil boʻlgan Behbudiy 1919-yilning bahorida – 25-martda Shahrisabzda qoʻlga olinib, sirli bir tusda Qarshi shahrida qatl qilinadi. Uning qatli haqidagi xabar oʻsha paytdagi poytaxtimiz Samarqandga rosa bir yildan keyin maʼlum boʻladi. 1920-yilning aprelida butun Turkiston motam tutadi. Oʻnlab marsiyalar yoziladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyhati:

1. Behbudiy M. Tanlangan asarlar.-T.:”Maʼnaviyat”. 1997.
2. Qosimov B. Karvonboshi.// Behbudiy M. Tanlangan asarlar.-T.:”Maʼnaviyat”. 1997.
3. Ahrarova Z. Mahmudxoʻja Behbudiyning maʼrifiy-pedagogik qarashlari. NDA. - T.: 1997.
4. Hoji Muin. Behbudiy muxlislariga ochiq xat // Turkiston. 1922. 21-dekabr.
5. Alimova D., Rashidova D. Mahmudxoʻja Behbudiy va uning tarixiy tafakkuri. - Toshkent: Akademiya, 1999.
6. Baldauf, Ingeborg. XX asr oʻzbek adabiyotiga chizgilar. - Toshkent: Maʼnaviyat, 2001.
7. Jadidchilik harakatining ijtimoiy-siyosiy mohiyati va jadidlar tafakkuri. - Toshkent: Universitet, 1999.
8. Ismoil Gasprinskiy va Turkiston. - Toshkent: Sharq, 2005.
9. Karimov N. Mahmudxoʻja Behbudiy. - Toshkent, 2010.
10. Qosimov B. Maslakdoshlar. - Toshkent: Sharq, 1994.
11. Qosimov B. Milliy uygʻonish: jasorat, maʼrifat, fidoyilik. - Toshkent: Maʼnaviyat, 2002.
12. Qosimov B., Dolimov U. Maʼrifat dargʻalari. - Toshkent: Oʻqituvchi, 1990.